

1. Українська мова та література

Семенюк О.А.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

м Івано-Франківськ, Україна

СУБ'ЄКТ СТАНУ І СУБ'ЄКТ МОВЛЕННЯ У РЕЧЕННЯХ ІЗ ПРЕДИКАТИВАМИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ

Одним із аспектів дослідження способів репрезентації суб'єкта у реченнях із предикативами емоційного стану є виявлення співвідношень суб'єкта стану (експерієнсива) з учасниками комунікації: мовцем, адресатом і “третьою особою” (Г.О. Золотова) – предметом мовлення. З огляду на специфіку предикативної ознаки, яка характеризує суб'єкт, у реченнях на позначення емоційного стану таке дослідження зводиться до аналізу взаємодії двох категорій: суб'єкта стану і суб'єкта мовлення.

Зважаючи на те, що внутрішнє “відчуття себе” є суб'єктивним і найадекватніше кваліфікувати його може той, кому воно належить, суб'єкт емоційного стану практично завжди збігається з мовцем. Тому у реченнях із предикативами доміантні позиції займає перша особа як засіб вираження суб'єкта емоційного стану: *І хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому, в цьому світі, де є зорі, і добрі люди, і тихі вогники, і щедри вечори* (М. Стельмах); *І мені нараз зробилося так прикро, так жалісно, так страшно, що я зіскочив зі стільця і, незважаючи на те, що мене кликали й завертали, побіг через подвір'я у сад* (Б. Лепкий).

Речення, у яких суб'єкт емоційного стану і мовець мають різну денотативну співвіднесеність, функціонують у мові як нормативні лише за певних умов. Так, розходження двох суб'єктних сфер (суб'єкта мовлення і диктального суб'єкта – експерієнсива) трапляється у реченнях, в яких повідомлення про внутрішній стан адресата чи третьої особи мотивовані зовнішніми проявами стану, що

спостерігаються суб'єктом мовлення і сприймаються у певному соціумі як загальноприйняті сигнали тих чи інших емоцій. Пор. приклад, у якому негативний емоційний стан суб'єкта засвідчений такими зовнішніми ознаками, як неконтрольовані рухи, пришвидшене дихання, блідість: *Видно було, що їй було безмірно тяжко; вона нервово давила собі одною рукою пальці другої руки, очі її ніяково ходили по кімнаті, груди важко й нервово здіймались, сама стала знов мертво-блідю* (В. Винниченко). Описи фізичних проявів емоційних станів можуть виражатися експліцитно і супроводжувати речення на позначення станів або згортатися до виразів на зразок *видно, помітно* тощо, наприклад: *Друга жінка. Видно, що їй зразу ніяково було* (І. Франко); *Видко було, що йому стало й ніяково, і приємно* (В. Винниченко).

Повідомлення про емоційний стан іншої особи можуть базуватися на припущеннях мовця, тобто мати гіпотетичний характер (пор. у зв'язку з цим думку Л. Вітгенштейна: “Я можу тільки **вважати**, що хтось інший має біль, а коли я сам його маю, то **знаю** це” [64, с. 190]). При цьому відповідний модус в аналізованих реченнях експлікується: 1) за допомогою предикатів зі значенням припущення (*гадати, думати, вважати, здаватися* та ін.), наприклад: *Тоня подумала, що це йому стало ніяково за свій переполох, а Віталій не почував ніяковості, він зараз був сповнений тривоги...* (О. Гончар); 2) за допомогою вставних компонентів зі значенням невпевненості, припущення, можливості, ймовірності (*мабуть, може, можливо, певно, напевно, очевидно, очевидноячки* та ін.), наприклад: *... може, їй теж було любо, а може, гарно було від незвичності пригоди* (П. Загребельний); *Очевидячки, їм обом було ніяково, і цю ніяковість хотіли захватити і від мене, і від себе під робленою розв'язністю* (В. Винниченко); *Мабуть, їй сумно, але жінка хоче, щоб їй хотілося сміятись* (Л. Костенко); *Мабуть, не любо було й Прохорові, бо він знову закричав на них* (Панас Мирний).

Нормативними є речення, які, характеризуючись питальною модальністю, виявляють комунікативну мету мовця – одержання інформації про емоційний стан адресата: *Товаришу Жучок, вам не боязко? Козаки!*; *Марія лукаво спитала: – А все-таки й тобі журно?* (З творів М. Хвильового); *Жандарм. Хіба тобі страшно?* (І. Франко); *Може, вам нас жаль? – вкрадливо спитав князь* (В. Шевчук). При

цьому питальні за формою речення можуть мати імпліцитну іллокутивну мету, тобто функціонувати як непрямі мовленнєві акти; пор., наприклад, непрямий мовленнєвий акт осуду: – *Жінко, жінко! І не сором тобі? Десять літ живемо з собою, і тепер робиш мені такий скандал!* (І. Франко). Об'єктом оцінювання у цьому випадку є вчинок іншої особи, проте негативна оцінка в реченні з емоційно-статальним предикативом висловлюється не прямо, а шляхом номінації перлокутивного ефекту (почуття сорому), що передбачається відповідними діями. Власне, відображення перлокутивного ефекту є характерною ознакою непрямих мовленнєвих актів оцінки, як непрямих мовленнєвих актів загалом [69, с. 194].

Перелічені умови нерелевантні для художнього тексту, в якому “суб’єктні зони виявляються відкритими для “проникнення” у них автора” [102, с. 235]. Тому у художніх творах поряд з “я-конструкціями” функціонують “він-конструкції” і “ти-конструкції”, що сприймаються як цілком нормативні з огляду на спосіб нарації, обраний автором, пор.: *Йонові наче камінь з грудей спав. Легше якось зробилось на серці, хоч разом з тим соромно перед дочкою* (М. Коцюбинський); *Йй так гарно, так радісно на душі, легко на серці* (Панас Мирний); *І тобі стало світло й добре на душі, і болісна згадка про сколочену провесінь утихомирилась...* (Р. Іваничук).

При цьому висловлювання про емоційний стан персонажа не потребують мотивувань, що ґрунтуються на описі зовнішніх проявів психічних переживань суб’єкта чи на припущеннях мовця. Як і “я-конструкції”, вони можуть містити інформацію про особливості протікання емоційного стану в часі, про його силу, причини, що зумовили його виникнення, тобто всі ті детальні характеристики емоційного стану, які доступні для сприймання та оцінки лише з боку суб’єкта, що переживає певний стан. Ці характеристики передаються за допомогою таких засобів, як інтенсифікатори, показники спонтанності, раптовості емоційного стану, каузативні синтаксеми, позначення спричинених станом фізичних дій чи ментальних станів, що засвідчують його силу. Пор. приклади: 1. ... *і йому вперше в житті стало так страшно, що й сам не відав, що б зробив: чи то розридався, чи заревів дико, чи кинувся на своїх ворогів, якби мав змогу* (П. Загребельний); 2. *Глобі раптом стало так самотньо і лячно, що хотілося закричати, завити*

(О. Гончар); 3. *Володько ще ніколи не був у такій кімнаті і від цього робиться йому ще соромніше* (У. Самчук). У наведених прикладах інформація про емоційні стани персонажів супроводжується:

– звертанням до особистого психічного досвіду суб'єкта, за допомогою якого визначаються параметри стану, зокрема його інтенсивність (*Йому вперше в житті стало так страшно*);

– характеристиками інтенсивності стану; засобами вираження інтенсивності є предикативні одиниці на позначення потенційних дій суб'єкта, що являють собою спонтанні, неконтрольовані фізичні реакції, зумовлені емоційним станом (у першому реченні: *стало так страшно, що й сам не відав, що б зробив: чи то розридався, чи заревів дико, чи кинувся на своїх ворогів, якби мав змогу*; у другому реченні: *стало так самотньо і лячно, що хотілося закричати, завити*);

– вказівкою на раптовість стану (*Глобі раптом стало самотньо і лячно*);

– встановленням причини емоційного стану (*Володько ще ніколи не був у такій кімнаті, і від цього робиться йому ще соромніше*).

Отже, для речень з емоційно-статальними предикативами, як і для інших різновидів речень на позначення емоційного стану особового суб'єкта, вихідним є збіг мовця та експерієнсива.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. 311 с.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва : Наука, 1985. 228 с.
3. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва : Изд-во МГУ, 1998. 528 с.